

Büky Béla, A magyar nyelvtudomány és pszichológia tudományközi kapcsolatai századunkban

A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 204. szám. Budapest, 1996. 365 lap.

BÜKY BÉLA személyesen ajándékozott meg e könyvvel, s amikor a Magyar Nyelv felkérésére elvállaltam az ismertetést, nem gondoltam, hogy már nem fogja elolvasni. Tudta, hogy megírom a recenziót, örült neki.

A modern értelemben vett pszicholingvisztika néhány évtizedre tekinthet vissza — bár gyökerei évszázadosak —, s még ennél is „fiatalabb” az ennek megfelelő magyar tudományterület. Büky Béla egyike volt azon kevés magyar szakembereknek, akik pszicholingvistának vallották, vallják és vallhatják magukat. Ez a könyv nemcsak címében, de tartalmában is a nyelvtudomány és a pszichológia határmezsgyéjén íródott; s bár a szerző szerényen „kapcsolatokat” említ, azokat a területeket tekinti át és elemzi, amelyek a két alapvető tudomány összefonódásából születtek, tehát többről van szó, mint egyszerű kapcsolatokról. Bármelyik, a kötetben tárgyalt témakörre vagy részterületre gondolunk, az pszichológiai és nyelvészeti ismereteket ötvöző tudományos eredmény.

Mind a nyelvtudományon, mind a pszichológián belül a huszadik századra, illetőleg században olyan új(abb) tudományterületek fejlődtek ki, amelyek már önmagukban is interdiszciplinárisak, hiszen kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de két vagy több tudományterület határán jöttek létre (pl. fonetika, stíluskutatás, olvasáskutatás, szociolingvisztika avagy ösztönlélektan, szociálpszichológia). Ezeknek a kialakulásában, illetőleg továbbfejlődésében vagy a nyelvtudománynak, vagy a pszichológiának lett azután meghatározó szerepe. Az interdiszciplináris tudományterületek kialakulása látszólag e század sajátossága mind a természettudományokban, mind az ún. humán tudományokban. Valójában inkább arról van szó, hogy az egyes tudományágak, -területek rohamos fejlődése, az újabb és újabb ismeretek és megismerések, a hatalmas információtömeg egyfajta szűküléshez vezettek. A polihisztorok ideje lejárt, a kutatók, tudósok egy-egy részterület szakembereivé váltak-válnak, ami nemegyszer azzal a veszéllyel jár(t), hogy már saját szélesebb értelemben vett tudományukra sincsen kellő rálátásuk. Amíg tehát a „polihisztor” két vagy több, esetleg jó néhány tudomány(ág)ban is jelentőset tudott alkotni, addig az „interdiszciplinaritásnak” mint tudományköziségnek nem volt sok értelme, hiszen a tudós kutató önmagában képviselte a határokat, az átfedéseket. A ma tudósa, kutatója már nemigen képes több tudomány értő áttekintésére, ezért — szinte öntörvényűen — a tudományon belül, pontosabban két vagy több tudomány határán jöttek, jönnek létre a szűkebb szakterületek. Amíg régen az ember maga volt „interdiszciplináris”, addig mára a tudomány vált interdiszciplinárisá. Mindez azonban újabb feladatot jelent azok számára, akik egy-egy ilyen tudomány kialakulását kísérlik meg áttekinteni, illetőleg felfedezni, rendezni az egyik tudománynak a másakra gyakorolt hatásait, s az ennek következtében létrejövő összefüggéseket, sajátosságokat. Ezt a feladatot tűzte maga elé Büky Béla és oldotta meg kitűnően.

A jelen kötet hatalmas munka, mondhatni életmű; a két említett tudományterület kapcsolatait, egymásra hatásait, összefüggéseit dolgozza fel rendkívüli filológiai pontossággal. Csupán a felhasznált művek 47 lapot tesznek ki, ami mintegy 1100 könyvet, tanulmányt jelent.

A „Bevezetés” első mondatában a szerző mintegy védelmezi a témát, úgy érzi, szükséges, hogy annak jelentőségét hangsúlyozza. A recenzens és remélhetőleg az olvasók számára ez gyakorlatilag felesleges; a korábban elmondottak tükrében azt mondhatjuk, hogy nemcsak hasznos, hanem egyenesen szükségszerű volt ez az áttekintés. Számos olyan összefüggést tárt fel a szerző, amelyek nélkül az egyes diszciplínák fejlődése aligha lenne érthető. Szükségszerű azonban azért is, mert a folyamat láttatása nélkül a szűkebb szakterületeken munkálkodók elveszhetnek az adatokban, a gondolatömegekben; a jelen állapot és helyzet megértéséhez a múlt ismerete nélkülözhetetlen.

A bevezetést követő „Módszertani megfontolások” c. fejezetben a szerző a feldolgozáshoz választott munkamenetet indokolja, egyúttal tájékoztatja az olvasót a könyv szerkezetéről. Büky Béla a témát — igen érdekesen — kettős megközelítésben tárgyalja: egyfelől a nyelvtudományt elemzi a pszichológiai vonatkozások (I. fejezet: 7—226), másfelől a pszichológiát vizsgálja a nyelvtudományi vonatkozások tekintetében (II. fejezet: 227—98). A két nagy rész természetesen további fejezetekre tagolódik. A nyelvtudományi megközelítés során egyfelől a hagyományosnak tekinthető tudományterületek mentén történik a vizsgálódás: a fonetika, a fonológia, a szókészletkutatás, a morfológia, a leíró mondattan, a jelentéstan, a stíluskutatás, a szövegtan, a tipológia, az idegen nyelv-oktatás, a fordításelmélet, a nyelvtörténet és a pszichológia vonatkozásaiban, de helyet kapnak a nemzetközi szakirodalomban szokásosan a pszicholingvisztikához tartozó területek is, mint az olvasáskutatás vagy az orvosi nyelvészet és a pszichológia kapcsolatai. Másfelől az ún. rokonterületek és a pszichológia összevetése következik. Ilyen „rokon” területként jelenik meg a szoros értelemben vett pszicholingvisztika, a szociolingvisztika, a szemiotika és a tömegkommunikációelmélet.

A pszichológiai megközelítés során hasonló elvek szerint rendezi anyagát a szerző. Analizálja a múlt századi pszichológiai hatásokat a jelen század nyelvtudományában, az általános és kísérleti lélektan, a pszichofiziológia, az ösztönlélektan és a mélylélektan, a személyiséglélektan és a viselkedéslélektan, a fejlődéslélektan, a gyermeklélektan, a pedagógiai lélektan, valamint a valláspszichológia, a szociálpszichológia, illetőleg a kriminálpszichológia hatását a hazai nyelvtudományban. A felsorolás már önmagában rendkívül impresszív; jól jelzi azt a bonyolult összefüggésrendszert, amelynek a felderítése a kötet tárgya.

A könyv egyes fejezeteit olvasva nemcsak a részterületeken elért eredményeket ismerhetjük meg, hanem számos egyéb, a tudományhoz kapcsolódó tényről kapunk információt. Megtudhatjuk a vitákat kiváltó véleményeket, felfogásokat (pl. Laziczius és Trubeckoj között, vö. 36—7), majd azok alakulását, megmaradását vagy eltűnését a tudomány színteréről. Egy a napjainkban éppen zajló diskusszió korábbi jelentkezésével is találkozunk, ti. azzal, hogy mi tekinthető nyelvi adatnak (vö. 55). Képet kapunk a módszertani nehézségekről (pl. a passzív szókészlet megítélésében, vö. 51), sőt bizonyos fokig bepillantathatunk a nyelvtudomány „intézményeinek” történetébe is (Nyelvtudományi Intézet, ELTE-munkaközösségek, bizottsági ügyek stb.). Noha a kötet a magyar tudományok egymás közötti kapcsolatainak tárgyalását ígéri, ezt egy sokkal tágabb, nemzetközi keretben végzi el, ezáltal az egyes irányzatok, elméletek, modellek leírása és sorsa teljesen érthetővé válik (még az adott kérdésben járatlan olvasó számára is). Ezek után csaknem magától értetődik, hogy bár e századról van szó, mégis sokszor megjelennek a múlt századba visszanyúlóan azok a jelenségek, amelyek az adott kérdés tárgyalásához fontosak és rávilágítanak a jelen században tapasztalt sajátosságokra. Az egyes fejezetek során nemcsak az elméleti, de az alkalmazott kutatási eredményekkel és azok bírálatával is foglalkozik a szerző (pl. nyelvtankönyvek, vö. 67; idegen nyelv-oktatás, vö. 95—9; a politikai kifejezések szemantikai vizsgálata, vö. 69; vagy a kriminálpszichológia nyelvi kapcsolódásai, vö. 295—7). Valószínűleg nagyon kevesen tudják, különösen a fiatalabb nemzedékek tagjai közül, hogy az első pszichológiai indíttatású idegen nyelv-oktatási könyv a századfordulón keletkezett és Gombocz Zoltán nevéhez fűződik (vö. 95).

Büky Béla érzékeny odafigyeléssel kíséri a nyelvtudomány, illetőleg leágazásainak alakulását; ennek eredménye, hogy a kötet számos egészen új területet is tárgyal. Ilyen például a fordításelmélet, a szinkrontolmácsolás nyelvi, pszichológiai vonatkozásai (99—100), az olvasáskutatás, ezen belül a globális olvasástanítás problematikája (117) vagy a gesztusnyelv, amely — szurdopedagógiai szempontból mint a siketek jelnyelve — éppen most került, kerül a tudományos érdeklődés középpontjába (206—7). A szerző szélesre táruló figyelme a pszichológia felől közelítve megmarad; rendkívül érdekes például az utóbbi időben divatosá váló C. G. Jung tanainak nyelvészeti jellegű elemzése (224—5); hasonlóképpen a valláspszichológia és a nyelvtudomány kapcsolatáról írottak (292—9). E nagy fejezetben kap helyet a fejlődésükben visszamaradt gyermekek

nyelvi gondjainak tárgyalása, amely mind a jelen elméletében, mind gyakorlatában igen fontos kérdés. A pedagógiai pszichológiával kapcsolatos fejezeteket szívesen javasolnám a tanító- és tanárképző intézmények kötelező irodalomjegyzékébe (272—80).

BÜKY BÉLA könyve nemcsak tudománytörténeti és bibliográfiai szempontból jelentős mérföldkő, hanem egyúttal részletes és egyben kritikus összegzése a tárgykörben elért eredményeknek. Ennélfogva forrásmű, amelyhez nagyon sokáig fognak kollégák, tanítványok, további nemzedékek tagjai hozzájárulni, tanulni belőle és továbbgondolkodni.

GÓSY MÁRIA